

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานศิลปะ

นาฏศิลป์ ม.4-6

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

ตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ผู้เรียบเรียง

ประเมษฐ์ บุญยะชัย ศษ.บ., ศศ.ม.

ผู้ตรวจ

ผศ.พิมณภัทร ถมั่งรักษ์สัตว์ ศษ.บ. (เกียรตินิยม), กศ.ม.

ผศ.ไทรรัตน์ พิชฌโมคผล ศศ.บ., กศ.ม.

ผศ.ดร.สุวิรัตน์ จินพงษ์ กศ.ม., ค.ด.

บรรณาธิการ

สุจินันท์ กาญจนรัตน์ ศษ.บ. (เกียรตินิยม)

ผลิตและจัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด

วัฒนาพานิช สาราษฎร์

216-220 ถนนบำรุงเมือง แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทร. 02 222 9394 • 02 222 5371-2 FAX 02 225 6556 • 02 225 6557

email: info@wpp.co.th

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานศิลปะ

นาฏศิลป์ ม.4-6

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

ตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

ห้ามละเมิด ทำซ้ำ ดัดแปลง เผยแพร่

ส่วนหนึ่งส่วนใด เว้นแต่จะได้รับอนุญาต

ผู้เรียบเรียง

ประเมษฐ์ บุณยะชัย

ผู้ตรวจ

ผศ.พิมณภัทร ถมั่งรักษัสัตว์

ผศ.ไตรรัตน์ พิพัฒน์โคตผล

ผศ. ดร.สุรรัตน์ จินพงษ์

บรรณาธิการ

สุจินันท์ กาญจนรัตน์

ISBN 978-974-18-7711-9

พิมพ์ที่บริษัท โรงพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด นายเริงชัย จงพิพัฒน์สุข กรรมการผู้จัดการ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานศิลปะ นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4–6 เล่มนี้ จัดทำขึ้นตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดช่วงชั้น และสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยมีเป้าหมายให้นักเรียนและครูใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดช่วงชั้นที่หลักสูตรกำหนด พัฒนานักเรียนให้มีสมรรถนะตามที่ต้องการทั้งด้านการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้ทักษะชีวิต และการใช้เทคโนโลยี ตลอดจนพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีความสุข

ในการจัดทำหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานศิลปะ นาฏศิลป์ เล่มนี้ คณะผู้จัดทำซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาและการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ได้ศึกษาหลักสูตรอย่างลึกซึ้ง ทั้งด้านวิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ สาระ มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดช่วงชั้น สาระการเรียนรู้แกนกลาง แนวทางการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ รวมทั้งเอกสารหลักสูตรอื่น ๆ แล้วจึงออกแบบหน่วยการเรียนรู้ แต่ละหน่วยการเรียนรู้ประกอบด้วยตัวชี้วัด คำถามสำคัญ คำที่ควรรู้ ความรู้เสริม/เกร็ดความรู้ (นาฏศิลป์น่ารู้) กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ (ฝึกฝนนาฏศิลป์) แหล่งสืบค้นความรู้ สรุป และคำถามทบทวน และท้ายเล่มยังมีบรรณานุกรม และอภิธานศัพท์ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนตามหลักสูตร

การเสนอเนื้อหา กิจกรรม และองค์ประกอบอื่น ๆ ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานศิลปะ นาฏศิลป์ เล่มนี้มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ด้วยกระบวนการที่เน้นการปฏิบัติ (Active Learning) โดยคำนึงถึงศักยภาพของนักเรียน เน้นการเรียนรู้แบบองค์รวมบนพื้นฐานของการบูรณาการแนวคิดทางการเรียนรู้อย่างหลากหลาย จัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ เน้นให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาการคิด และพัฒนาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางสมองของนักเรียน อันจะช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างสมบูรณ์และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานศิลปะ นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4–6 เล่มนี้จะช่วยพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนตามหลักสูตรได้เป็นอย่างดี

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานศิลปะ นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ได้ออกแบบหน่วยการเรียนรู้ให้แต่ละหน่วยการเรียนรู้ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

องค์ประกอบที่สำคัญของหน่วยการเรียนรู้

ตัวชี้วัด

ระบุตัวชี้วัดช่วงชั้น ซึ่งเป็นเป้าหมายในการพัฒนา
นักเรียนที่สอดคล้องกับเนื้อหาในหน่วยการเรียนรู้

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ (ฝึกฝนนาฏศิลป์)

ภาระงานที่นักเรียนฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะ
กระบวนการทางนาฏศิลป์ที่นำไปสู่ความเข้าใจ
ที่คงทนของนักเรียน

คำถามสำคัญ

คำถามนำเพื่อให้นักเรียนค้นหาคำถามรู้
เมื่อเรียนจบหน่วยการเรียนรู้

แหล่งสืบค้นความรู้

แหล่งการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยเว็บไซต์ สถานที่
บุคคล เป็นต้น ที่นักเรียนสามารถค้นคว้าเนื้อหา
ที่สอดคล้องกับเรื่องที่เรียนรู้

คำที่ควรรู้

คำศัพท์ที่ควรจดจำ ซึ่งเป็นคำหลักในสาระที่เรียนรู้
ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจที่คงทนของนักเรียน
โดยพิมพ์ด้วยสีแดงและนำมาจัดเรียงตามลำดับ
ตัวอักษร แล้วอธิบายไว้ที่อภิธานศัพท์

สรุป

บทสรุปความคิดหลักของแต่ละหน่วยการเรียนรู้
เพื่อตรวจสอบความรู้ความเข้าใจของนักเรียน
และช่วยในการจดจำสิ่งที่เรียนรู้

ความรู้เสริม/เกร็ดความรู้ (นาฏศิลป์น่ารู้)

ความรู้ทางนาฏศิลป์ที่น่าสนใจ
ซึ่งสอดคล้องกับความคิดรวบยอดและ
สาระที่นักเรียนเรียนรู้ในบทเรียน

คำถามทบทวน

เป็นคำถามเพื่อทบทวนผลการเรียนรู้ของนักเรียน
เมื่อเรียนจบหน่วยการเรียนรู้

หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 การแสดงนาฏศิลป์และการละคร

1

การแสดงรำแม่บทนางนารายณ์ (รำแม่บทเล็ก)	2
การแสดงละครใน	19
การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในโอกาสต่าง ๆ	29

หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 การวิจารณ์การแสดงนาฏศิลป์และการละคร

35

หลักการชมการแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยอย่างซาบซึ้ง	36
การวิจารณ์การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทย	40

หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ทักษะและการสร้างสรรค์ละคร

45

ทักษะการแสดงละครเวที	46
ละครสร้างสรรค์	51
ประเภทของละคร	53
เทคนิคการจัดการแสดง	57

หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 นาฏศิลป์และการละครในแต่ละสมัย 63

วิวัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครของไทย	
ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน	64
บุคคลสำคัญในวงการนาฏศิลป์และการละครของไทยในสมัยต่าง ๆ	70

หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 การแสดงพื้นเมือง 77

การแสดงพื้นเมืองภาคต่าง ๆ	78
การอนุรักษ์นาฏศิลป์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น	90

หน่วยการเรียนรู้ที่ 6 การสร้างสรรค์และประเมินคุณภาพของการแสดงนาฏศิลป์ 97

การประดิษฐ์ท่ารำ	98
การสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์	126
การประเมินคุณภาพของการแสดง	130

บรรณานุกรม	135
อภิธานศัพท์	136

หน่วยการเรียนรู้ที่

1

การแสดงนาฏศิลป์ และการละคร

- การแสดงรำแม่บทนางนารายณ์ (รำแม่บทเล็ก)
- การแสดงละครใน
- การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในโอกาสต่าง ๆ

❶ ตัวชี้วัด

1. มีทักษะในการแสดงหลากหลายรูปแบบ (ศ 3.1 ม. 4-6/1)
2. เปรียบเทียบการนำการแสดงไปใช้ในโอกาสต่าง ๆ (ศ 3.2 ม. 4-6/1)

การแสดงรำแม่บทนางนารายณ์ (รำแม่บทเล็ก)

คำถามสำคัญ

รำแม่บทนางนารายณ์ (รำแม่บทเล็ก) อยู่ในการแสดงเบิกโรงชุดใด

รำแม่บทนางนารายณ์ หรือรำแม่บทเล็ก เป็นการแสดงที่นำเอาชื่อท่ารำที่ใช้ในการแสดง นาฏศิลป์มาร้อยเรียงเป็นบทกลอนเพื่อใช้ในการฝึกหัดนาฏศิลป์ไทย

1. ความเป็นมา

รำแม่บททางนาฏยณัฏฐ์ สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่ในรำเบิกโรงชุดนาฏยณัฏฐ์ปราบนทก ซึ่งมีการสืบทอดต่อกันมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏอยู่ในกลอนบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนนาฏยณัฏฐ์ปราบนทก พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทเบิกโรงละครหลวงไว้เป็นตำนานว่า

การแสดงโขนเรื่อง รามเกียรติ์

ตอนนาฏยณัฏฐ์ปราบนทก

“เรื่องนาฏยณัฏฐ์ปราบนทก
เป็นเรื่องดีกตบารพสืบกันมา
เบิกโรงงานการเล่นเต้นรำ
สำหรับโรงนางพื่อนละครใน
มีที่ท่าต่าง ๆ อย่างนาฏยณัฏฐ์
มีชื่อเรียกท่าไว้ให้ศิษย์จำ
บัดนี้เราได้ร่ำทำบท
เบิกโรงละครก่อนเล่นงาน

ในต้นไตรดาฎคโบราณว่า
ครั้งกรุงศรีอยุธยาเอามาใช้
ที่เริ่มมีพิธีทำการใหญ่
แสดงให้เห็นครูผู้สอนรำ
เยื้องกรายโดยนิยมคมชำ
จะได้ทำให้ต้องแก่คลองการ
ให้ปรากฏโดยแสดงแกล้งสาร
พวกเราน่าจะเป็นสุขทุกคนเอย”

หมายเหตุ: นทก (เขียนตามสำนวนเก่า)

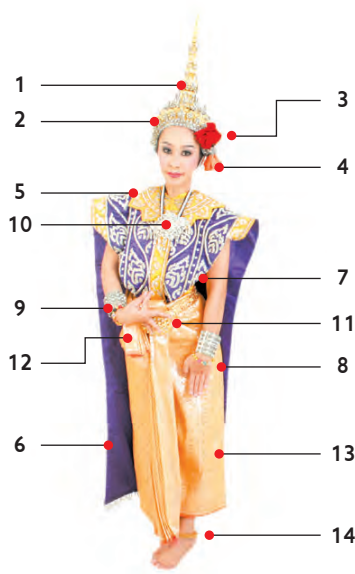
ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งกรมศิลปากร ประมาจารย์ที่เป็นครูละครจากวังสวนกุหลาบได้นำการแสดงชุดนี้มาใช้ฝึกเป็นท่ารำพื้นฐานที่มีบทร้องประกอบท่ารำ และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “รำแม่บทเล็ก” ท่ารำแม่บทเล็กเป็นท่ารำที่นำไปใช้สื่อความหมายในการประดิษฐ์ท่ารำชุดอื่น ๆ ได้

2. ท่ารำและลักษณะการแสดง

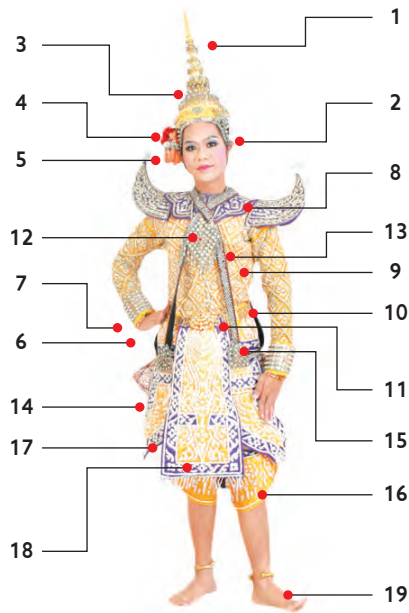
กระบวนท่ารำมีชื่อเฉพาะนำมาจากท่ารำในเพลงช้า-เพลงเร็ว ซึ่งผู้ที่เรียนนาฏศิลป์จะฝึกท่ารำแม่บทเล็กต่อจากการเรียนรำเพลงช้า-เพลงเร็ว นอกจากนี้ยังมีการนำท่าแม่บทเล็กมาจัดแสดงในโอกาสต่าง ๆ โดยจัดแสดงเป็นคู่พระ-นาง ซึ่งถือเป็นการรำยาวอดฝีมือ เพื่อให้ผู้ชมเห็นถึงลีลาการรำรำที่งดงามของผู้แสดง

4 หน่วยการเรียนรู้ที่ 1: การแสดงนาฏศิลป์และการละคร

3. การแต่งกาย

ตัวนาง

ตัวพระ

การแต่งกายยืนเครื่องพระ-นางของรำแม่บทเล็ก

ตัวนาง

1. มงกุฎ
2. จอนหู กรรเจียก หรือกรรเจียกจร
3. ดอกไม้ทัด (ตัวนางด้านซ้าย)
4. อุบะหรือพวงดอกไม้ (ตัวนางด้านซ้าย)
5. กรองคอ นวมนาง หรือกรองคอ
6. ผ้าห่มนาง
7. เสื้อในนาง
8. ปะวะหล้า
9. ทองกรหรือกำไลแฉง
10. จี๋นางหรือตาบทับ
11. ปั้นเหน่ง (เข็มขัด)
12. สะอั้ง
13. ผ้าถุงนาง
14. กำไลเท้า

ตัวพระ

1. ชฎา
2. จอนหู กรรเจียก หรือกรรเจียกจร
3. ดอกไม้เพชร
4. ดอกไม้ทัด (ตัวพระด้านขวา)
5. อุบะหรือพวงดอกไม้ (ตัวพระด้านขวา)
6. ปะวะหล้า
7. กำไลแฉงหรือทองกร
8. กรองคอ นวมคอ หรือกรองคอ
9. เสื้อหรือฉลองพระองค์
10. รัตสะเวย รัตองค์ หรือรัตพัสตร์
11. ปั้นเหน่ง (เข็มขัด)
12. ตาบน้ำ ตาบทับ หรือทับทรวง
13. สังวาล
14. ผ้าถุงหรือพระภูษา
15. ตาบทิศ
16. สนับเพลลา
17. ห้อยข้าง เจียรระบาด หรือชายแครง
18. ห้อยหน้าหรือชายไหว
19. กำไลเท้า

4. บทเพลงประกอบการแสดง

เป็นบทเพลงประเภทขับร้อง ใช้วงปี่พาทย์บรรเลงบทเพลงประกอบการแสดง

วงปี่พาทย์เครื่องห้า

(ที่มาของภาพ: สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 216)

5. บทร้องรำแม่บทเล็ก (เป็นบทที่ปรับบทร้องมาจากรำแม่บทนางนารายณ์ เพื่อใช้ฝึกทำรำพื้นฐาน)

เพลงร่ำ

(ทำนองเพลงชมตลาด)

เทพนมปฐุมพรหมสี่หน้า	สวดสร้อยมาลาเชิดฉิน
ทั้งกวางเดินดงหงส์บิน	กินรินเลียบถ้ำอำไพ (รับ)
อีกซ้านางนอนนภมรเกล้า	แซกเต้าผาลาเพียงไหล
เมขลาโยนแก้วแววไว	มยุเรศฟ้อนในนภาพร (รับ)
ยอดตองต้องลมพรหมนิมิต	อีกทั้งพิสมัยเรียงหมอน
ย้ายท่ามัจฉาชมสาคร	พระสี่กรขวางจักรฤทธิรงค์ (รับ)

เพลงร่ำ

แหล่งสืบค้นความรู้

<http://youtu.be/xqlfKtSIKMO>

6. อธิบายท่ารำรำแม่บทนางนารายณ์ (รำแม่บทเล็ก)

ท่าที่ 1 ท่าออก

ตัวนาง-ตัวพระ: ทำท่าสอตร้อยมาลา วิ่งช้อยเท้ามาหน้าเวที โดยเริ่มจากมือขวาดั้งวงบนมือซ้าย จีบหางระดับชายพก เอียงศีรษะทางซ้าย ทำท่าสอตร้อยมาลาประมาณ 7 ครั้ง จากนั้นยืนเหลื่อมเท้าซ้าย ย่อเข้าทั้ง 2 ข้างลงพร้อมกับเลื่อนมือซ้ายมาตั้งวงระดับชายพก มือขวาจับคว่ำระดับชายพกเอียงศีรษะ ทางซ้าย แล้วประเท้าซ้ายก้าวลงนั่งตั้งเข่าซ้าย พร้อมกับคลายจีบมือขวาออกตั้งวงบน มือซ้ายจีบส่งหลัง เปลี่ยนเป็นเอียงศีรษะทางขวาและลงนั่งคุกเข่า เตินมือทั้งสองมาจับคว่ำตรงหน้าขา ม้วนจีบออกวางมือบน หน้าขา และศีรษะตรง

ท่าที่ 2 เทพนม

ตัวนาง: นั่งคุกเข่า หัวเข่าชิดกัน มือทั้งสองพนม อยู่ตีกอก ปลายมือเปิดเล็กน้อย และศีรษะตรง

ตัวพระ: นั่งคุกเข่าแยกเข่าทั้งสองข้างออก มือทั้งสอง พนมอยู่ตีกอก ปลายมือเปิดเล็กน้อย และศีรษะตรง

ท่าที่ 3 ปฐม

ตัวนาง: กระหม่อมหนึ่งครั้งพร้อมกับเลื้อนเข้าซ้าย ออกด้านข้าง เอียงศีรษะทางซ้าย และแยกมือทั้งสองข้างออกจากกัน พลิกข้อมือลงแล้วตั้งขึ้นไขว้ทับกันระดับอก โดยให้มือขวาไขว้ทับมือซ้ายพร้อมกับกระดกเท้าขวาและเปลี่ยนเป็นศีรษะเอียงขวา

ตัวพระ: กระหม่อมหนึ่งครั้งพร้อมกับเลื้อนเข้าขวา ออกด้านข้าง ศีรษะเอียงขวา และแยกมือทั้งสองข้างออกจากกัน พลิกข้อมือลงแล้วตั้งมือขึ้นไขว้ทับกันระดับอก โดยให้มือขวาไขว้ทับมือซ้ายพร้อมกับกระดกเท้าซ้ายและเปลี่ยนเป็นศีรษะเอียงซ้าย

หมายเหตุ: ท่าปฐมในการเรียนการสอนให้ปฏิบัติข้างเดียวกัน คือ แยกเข้าขวา กระดกเท้าซ้าย มือไขว้ระดับอก และศีรษะเอียงซ้าย

ท่าที่ 4 พรหมสี่หน้า

ตัวนาง: วางเท้าที่กระดกลง เลื่อนมือทั้งสองแยกออกจากกัน จีบคว่ำข้างลำตัว งอแขน แล้วสอดมือหงายข้างศีรษะ ศีรษะเอียงซ้าย และกระดกเท้าซ้าย

ตัวพระ: วางเท้าที่กระดกลง เลื่อนมือทั้งสองแยกออกจากกัน จีบคว่ำข้างลำตัว งอแขน แล้วสอดมือหงายข้างศีรษะ ศีรษะเอียงขวา และกระดกเท้าขวา

หมายเหตุ: ท่าพรหมสี่หน้าในการเรียนการสอนให้ปฏิบัติข้างเดียวกัน คือ แยกเข้าซ้าย กระดกเท้าขวามือทั้งสองจีบคว่ำ สอดหงายข้างศีรษะ และศีรษะเอียงขวา

ท่าที่ 5 สอดสร้อย

ตัวนาง-ตัวพระ: วางเท้าที่กระดกลง ก้าวตั้งเข้าซ้าย แล้วสอดมือขวาขึ้นตั้งวงบน เลื่อนมือซ้ายมาจับที่ชายพก และศีรษะเอียงซ้าย

ท่าที่ 6 มาลา

ตัวนาง-ตัวพระ: ลูกขึ้นยืน แล้วหันไปทางขวา วางเท้าขวาเหลื่อมข้างเท้าซ้ายพร้อมกับเปลี่ยนมือซ้ายเป็นตั้งวงบน มือขวาจับที่ชายพก เปลี่ยนเป็นเอียงศีรษะทางขวา จรดเท้าขวา แล้วแตะเท้าหมุนรอบตัว (หมุนขวา)

ท่าที่ 7 เฉิดจิน

ตัวนาง-ตัวพระ: เปลี่ยนเป็นเอียงศีรษะทางซ้าย เลื่อนมือซ้ายมาจับระดับปาก มือขวาตั้งวงบนแล้วม้วนจับมือซ้ายออกตั้งวง มือขวาพลิกข้อมือหงายมือระดับแง่ศีรษะ พร้อมกับกระทุ้งเท้าซ้ายและกระดกขึ้น ศีรษะเอียงขวา

ท่าที่ 8 ท่าโบก (ทำนองเอื้อง)

ตัวนาง-ตัวพระ: วางเท้าซ้ายลงข้างหน้า เปลี่ยนมือซ้ายเป็นจับที่ชายพก มือขวาตั้งวงล่างเอียงศีรษะทางซ้าย ประทับเท้าซ้ายและยกขึ้นพร้อมกับเดินมือจับซ้ายออกตั้งวง มือขวาจับส่งหลัง เปลี่ยนเป็นเอียงศีรษะทางขวาและวางเท้าซ้ายด้วยสันเท้าเปิดปลายเท้าขึ้น

ท่าที่ 9 ทั้งกวางเดินดง

ตัวนาง-ตัวพระ: ถอนเท้าซ้ายลงหลังแล้วก้าวเท้าขวา มือทั้งสองข้างตั้งมือกวาง หักข้อมือซ้ายให้อยู่เหลื่อมมือขวา ศีรษะเอียงขวา จากนั้นเดินมือขวาให้อยู่เหลื่อมมือซ้าย ศีรษะเอียงซ้าย ก้าวเท้าซ้ายแล้วสลับเท้าขวาและเท้าซ้ายไปข้างหน้า โดยเดินมือเหลื่อมสลับ

ท่าที่ 10 หงส์บิน

ตัวนาง-ตัวพระ: ถอนเท้าขวาหลังและยกเท้าซ้าย พร้อมกับเปลี่ยนมือทั้งสองข้างเป็นจีบหลัง แล้วเดินมือทั้งสองข้างขึ้นตั้งวงกลาง ก้าวเท้าซ้ายลง ศีรษะเอียงซ้าย และหันตัวไปด้านซ้าย

ท่าที่ 11 กิริน

ตัวนาง-ตัวพระ: ศีรษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างจับคว่ำข้างลำตัว งอแขน ก้าวข้างเท้าซ้าย แล้วยกเท้าขวาขึ้น (ตัวนาง) ยกเท้าในลักษณะเตี้ยเท่า (ส้นเท้าขวาติดกับข้อพับตรงเข้าซ้าย) พร้อมกับเลื่อนมือซ้ายขึ้นเป็นจีบปรกข้างและจับยาวมือขวา เปลี่ยนศีรษะเอียงขวา

ท่าที่ 12 เสียบถ้ำ

ตัวนาง-ตัวพระ: จากท่าที่ 11 ก้าวเท้าขวาลง หมุนตัวไปด้านขวาพร้อมกับม้วนจีบมือซ้ายออกป้องหน้า มือขวาม้วนจีบออกปล่อยหงาย งอแขน ยกเท้าซ้ายขึ้น ศีรษะเอียงซ้าย จากนั้นก้าวเท้าลงย่อเท่า แล้วส่ายมือขวาแขนตั้งพร้อมกับหมุนตัวหันไปด้านซ้าย

ท่าที่ 13 อำไฟ

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวหน้าเท้าซ้าย ศีรษะเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับหางระดับอก จากนั้นกระทุ้งเท้าขวาแล้วกระดกเท้าขึ้นพร้อมกับเดินจีบมือขวาดึงวงบนและเดินจีบมือซ้ายออกปล่อยตั้งมือ แขนตั้ง และศีรษะเอียงซ้าย

ท่าที่ 14 ท่าโหมก (ทำนองเอือน)

ตัวนาง-ตัวพระ: หันไปด้านขวา ปฏิบัติเหมือนท่าที่ 8

ท่าที่ 15 ดนตรีรับ

ตัวนาง-ตัวพระ: จีบมือขวาปรกข้างศีรษะ มือซ้ายตั้งวงกลางแล้วม้วนมือทำท่าผาลา พร้อมกับเล่นเท้าตามจังหวะเพลงและหันไปด้านซ้ายทำท่าผาลา พร้อมกับเล่นเท้าตามจังหวะเพลงและหันไปด้านขวาทำท่าโบก

ท่าที่ 16 อีกซ้ำ

ตัวนาง-ตัวพระ: ถอนเท้าซ้าย ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายจีบคว่ำที่ชายพก มือขวาจีบคว่ำทอดแขนข้างลำตัว จากนั้นก้าวเท้าขวาพร้อมกับม้วนจีบมือซ้ายออกตั้งวงล่าง ม้วนจีบมือขวาออกหงายมือแล้วพลิกข้อมือลง ตั้งมือแขนตั้งข้างลำตัว ศีรษะเอียงขวา แล้วหมุนลำตัวมาด้านซ้าย

ท่าที่ 17 นางนอน

ตัวนาง-ตัวพระ: ยกเท้าซ้าย พร้อมกับเดินมือซ้ายหงายมือขวาเอียงข้างลำตัว มือขวาตั้งวงล่างและศีรษะเอียงซ้าย

12 หน่วยการเรียนรู้ที่ 1: การแสดงนาฏศิลป์และการละคร

ท่าที่ 18 ภมรเคล้า

ตัวนาง-ตัวพระ: วางเท้าซ้ายลงพร้อมกับแทงมือซ้ายขึ้นตั้งวงระดับแฉ่งศีรษะ มือขวาเปลี่ยนเป็นจีบข้างมือซ้าย ศีรษะเอียงซ้าย จรดเท้าขวาแล้วซอยเท้าหันตัวมาด้านหน้า พร้อมทั้งเดินมือขวามาตั้งวงระดับแฉ่งศีรษะ มือซ้ายเปลี่ยนเป็นจีบข้างมือขวา ศีรษะเอียงขวา พร้อมกับวางเท้าขวา และจรดเท้าซ้าย

ท่าที่ 19 แหกเต้า

ตัวนาง-ตัวพระ: ขยับก้าวเท้าขวาไปด้านข้างเล็กน้อย ยกเท้าซ้ายขึ้น ตั้งมือทั้งสองแล้วม้วนเป็นมือจีบ มือซ้ายจีบต่อคอกับมือจีบขวา

ท่าที่ 20 ผาลา

ตัวนาง-ตัวพระ: วางเท้าซ้ายลงด้านหลัง ยกเท้าขวาแล้วก้าวหน้า พร้อมทั้งม้วนมือขวาตั้งวงบน มือซ้ายเดินมือออก พลิกหางยมือด้านข้าง งอแขนเล็กน้อย และศีรษะเอียงขวา

ท่าที่ 21 เพียงไหล่

ตัวนาง-ตัวพระ: ถอนเท้าซ้าย ยกเท้าขวา เอียงซ้าย แล้วหันตัวมาด้านขวาวางเท้าขวาลง คีรีชะเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับคว่ำระดับชายพก แล้วจรดเท้าซ้าย คีรีชะเอียงซ้าย แล้วซอยเท้า หันด้านหน้า จากนั้นก้าวเท้าขวา กระดกเท้าซ้าย พร้อมกับปล่อยจับหางมืออแกนข้างลำตัว และคีรีชะตรง

ท่าที่ 22 ท่าโบก (ท่านองเอือน)

ตัวนาง-ตัวพระ: หันไปด้านขวา ปฏิบัติเหมือนท่าที่ 8

ท่าที่ 23 เมขลา

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวข้างเท้าซ้าย กระดกเลี้ยวเท้าขวา มือซ้ายจับหางระดับคิริชะ มือขวาดั้งวงกลาง คีรีชะเอียงซ้าย แล้วม้วนมือซ้ายออกตั้งวงบน มือขวาเปลี่ยนเป็นจับล่อแก้วหางมือ อแกนข้างลำตัว กระดกเท้าขวา และเปลี่ยนเป็นเอียงคิริชะทางขวา

ท่าที่ 24 โยนแก้ว

ตัวนาง-ตัวพระ: หันลำตัวมาด้านหน้า พร้อมกับก้าวเท้าขวา ก้าวเท้าซ้าย และกระดกเท้าขวา เปลี่ยนมือซ้ายเป็นจับส่งหลัง โยนมือขวา มาจับล่อแก้วระดับหน้า ทักข้อมือเข้าหาลำแขน จากนั้นวางเท้าซ้ายลงแล้วซอยเท้าไขว้อยู่กับที่ พร้อมกับพลิกข้อมือขวา และเอียงคิริชะขวา-ซ้าย ตามท่านองเพลง 2 ครั้ง

ท่าที่ 25 แว่วไว

ตัวนาง-ตัวพระ: หยุดเท้าที่ซอยลักษณะ ยืนก้าวเท้าขวา ยึด-ยุบตามจังหวะ พลิกมือล่อแก้ว หางและตั้งขึ้นพร้อมทั้งลัดคอตามจังหวะ

ท่าที่ 26 มยุเรศ

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวเท้าซ้ายไปข้างหน้า มือทั้งสองข้างจีบหงายระดับอก กระดกเท้าขวา พร้อมทั้งเดินมือจีบออกตั้งวงกลาง และศีรษะตรง

ท่าที่ 27 ฟ้อนใน

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวเท้าขวา หมุนตัวไปทางขวา มือขวาดั้งวงบน มือซ้ายจีบหงายที่ศีรษะ เอียงซ้ายและกระดกเท้าซ้าย เดินมือซ้ายที่จีบออกปล่อยพลิกตั้งวงบน มือขวาลดวงลงมาหุบจีบคว่ำ และปล่อยออกตั้งวงกลาง ศีรษะเอียงขวา

ท่าที่ 28 นภาพร

ตัวนาง-ตัวพระ: แตะเท้าซ้ายแล้วซอยเท้าหมุนตัวไปด้านซ้าย เปลี่ยนมือขวาเป็นจีบคว่ำ มือซ้ายหงายมืองอแขนข้างลำตัว ก้าวเท้าซ้ายแล้วกระดกเท้าขวา พร้อมทั้งสอดจีบมือขวาปล่อยหางย มือซ้ายพลิกข้อมือขึ้นตั้งมือแขนตั้ง และศีรษะเอียงซ้าย

ท่าที่ 29 ท่าโบก (ทำนองเอื่อน)

ตัวนาง-ตัวพระ: หันไปด้านขวา ปฏิบัติเหมือนท่าที่ 8

ท่าที่ 30 ดนตรีรับ

ตัวนาง-ตัวพระ: หันไปด้านขวา ทำท่าตั้งวงบน จีบยาวแขนตั้ง พร้อมกับเล่นเท้าตามจังหวะเพลงและหันไปด้านซ้ายทำท่าตั้งวงบนจีบยาวแขนตั้ง พร้อมกับเล่นเท้าตามจังหวะเพลง แล้วหันไปด้านขวาทำท่าโบก

ท่าที่ 31 ยอดตองต้องลม

ตัวนาง-ตัวพระ: หันมาด้านหน้า ก้าวเท้าซ้ายไปข้างหน้า มือซ้ายตั้งวงระดับหน้า มือขวาจับตะแคงระดับมือขวา ศีรษะเอียงซ้าย แล้วกระดกเท้าขวา มือขวาม้วนมือเป็นจีบปรกหน้า มือซ้ายจับส่งหลัง ศีรษะเอียงซ้ายแล้วปล่อยจีบมือขวาออกตั้งมือ พร้อมกับเอียงไปทางขวาตรงคำว่า “ต้องลม” และสลับจีบมือขวาเข้าออกตามจังหวะเพลงอีก 2 จังหวะ

ท่าที่ 32 พรหมนิมิต

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวเท้าขวา กระดกเท้าซ้ายพร้อมกับประนมมือให้วระดับอก และศีรษะตรง

ท่าที่ 33 อีกทั้งพิสมัย

ตัวนาง-ตัวพระ: หันไปด้านขวา (ตัวนาง) ก้าวเท้าขวา (ก้าวไขว้) มือทั้งสองข้างตั้งมือระดับอก ศีรษะเอียงขวาแล้วก้าวเท้าซ้าย มือทั้งสองไขว้ทับกันที่อก ศีรษะเอียงซ้าย หมุนลำตัวลงหลังหันกลับมาด้านหน้า (ตัวพระ) ประเท้าขวา มือทั้งสองข้างตั้งมือระดับอก ศีรษะเอียงขวาแล้วก้าวข้างเท้าขวา มือทั้งสองไขว้ทับกันระดับอก ศีรษะเอียงซ้าย และหมุนลำตัวลงหลังหันกลับมาด้านหน้า

16 หน่วยการเรียนรู้ที่ 1: การแสดงนาฏศิลป์และการละคร

ท่าที่ 34 เรียงหมอน

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวเท้าขวาไปข้างหน้า มือทั้งสองข้างจับหงายระดับอก ศีรษะเอียงซ้าย แล้วกระดกเท้าซ้าย เตินมือซ้ายออกตั้งวงบน มือขวาตั้งมือแขนตั้ง และศีรษะเอียงขวา

ท่าที่ 35 ท่าโหมก (ท่านองเอือน)

ตัวนาง-ตัวพระ: หันไปด้านขวา ปฏิบัติเหมือนท่าที่ 8

ท่าที่ 36 ย้ายท่า

ตัวนาง-ตัวพระ: ถอนเท้าขวา ก้าวเท้าซ้าย มือขวาตั้งวงบน หยิบจับมือซ้ายแทงมือออกตั้งแขน มือขวาตั้งวง ศีรษะเอียงซ้าย แล้วหมุนตัวไปด้านซ้าย

ท่าที่ 37 มัจฉา

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวเท้าซ้ายไปข้างซ้าย เล็กน้อย แล้วยกเท้าขวา (ตัวนาง) ยกเท้าในลักษณะเดียวเท้า มือซ้ายแทงมือขึ้นตั้งวงบน มือขวาหยิบจับพลิกขึ้นในลักษณะแขนตั้ง และศีรษะเอียงขวา

ท่าที่ 38 ชมสาคร

ตัวนาง-ตัวพระ: หันตัวมาด้านขวาพร้อมกับ
ม้วนจีบมือขวาออกหงาย งอแขน มือซ้ายหักข้อมือ
ลงป้องกัน ยกเท้าซ้าย และศีรษะเอียงซ้าย

ท่าที่ 39 พระลีกร

ตัวนาง-ตัวพระ: หันมาด้านหน้า ก้าวเท้า
ซ้าย จีบล่อแก้วคว่ำลงข้างหน้า แล้ววาดมือทั้งสอง
ข้างออกด้านข้าง พลิกข้อมือขึ้นตั้งวงมือล่อแก้ว
ลักษณะวงกลาง กระดกเท้าขวา และศีรษะตรง

ท่าที่ 40 ขว้างจักร

ตัวนาง-ตัวพระ: วางเท้าขวาลง หันไป
ด้านขวา แล้วย่อเท้าซ้าย เอียงศีรษะทางซ้ายพร้อม
กับแทงมือจีบล่อแก้วมือขวาขึ้นตั้งระดับวงบน
มือซ้ายจีบล่อแก้วตั้งระดับวงล่าง เปลี่ยนศีรษะ
เอียงขวา ยกเท้าขวาขึ้น ตัวนางยกเท้าในลักษณะ
เดียวเท้าแล้วจรดเท้าขวาลง ม้วนมือล่อแก้ว มือซ้าย
หงายขึ้นหักข้อมือ ศีรษะเอียงซ้าย และชอยเท้า
หมุนตัวหันไปทางซ้าย

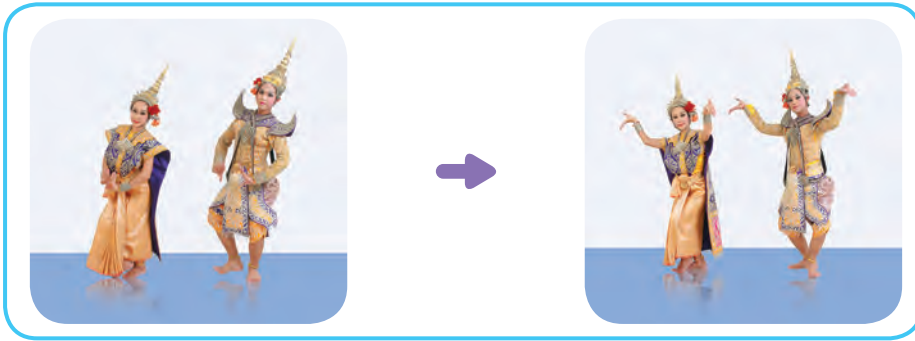
ท่าที่ 41 ฤทธิรงค์

ตัวนาง-ตัวพระ: ก้าวเท้าซ้ายไปข้างหน้า
พร้อมกับสอดมือซ้ายขึ้นหงายมือล่อแก้ว มือขวา
จีบล่อแก้วตั้งระดับวงล่าง ยกเท้าซ้าย และศีรษะ
เอียงซ้าย

ท่าที่ 42 ท่าโบก (ทำนองเอื้อน)

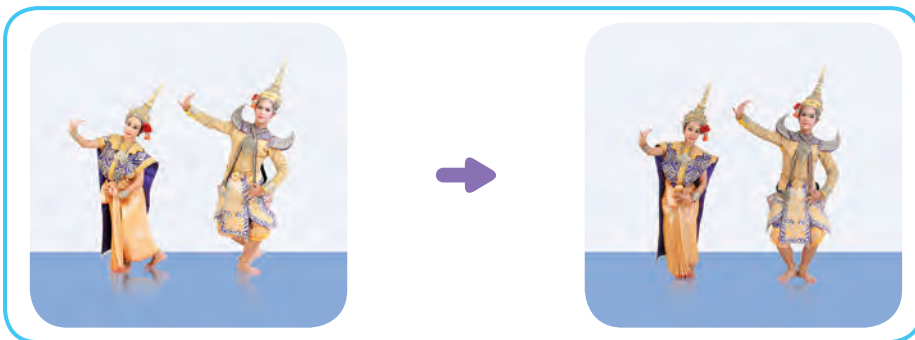
ตัวนาง-ตัวพระ: หันไปด้านขวา ปฏิบัติ
เหมือนท่าที่ 8

18 หน่วยการเรียนรู้ที่ 1: การแสดงนาฏศิลป์และการละคร

ท่าที่ 43 ดนตรีรับ

ตัวนาง-ตัวพระ: มือทั้งสองตั้งวงล่างและจีบคว่ำ สอดมือทำท่าพรหมสี่หน้า พร้อมกับเล่นเท้าตามจังหวะเพลง และหันไปด้านซ้ายทำท่าพรหมสี่หน้า พร้อมกับเล่นเท้าตามจังหวะเพลง แล้วหันไปด้านขวาทำท่าโมก

ท่าที่ 44 เพลงร่ำ

ตัวนาง-ตัวพระ: ถอนเท้าขวา ก้าวเท้าซ้ายไปด้านหน้า มือขวาดั้งวงบน มือซ้ายจีบหงายที่ชายพก ศีรษะเอียงซ้าย ทำท่าสอดสร้อยมาลาสลับมือซ้าย-ขวา ยึด-ยุบ พร้อมกับวงซอຍเข้าหลังเวที

ฝึกฝนนาฏศิลป์

1. นักเรียนศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นมา ท่ารำและลักษณะการแสดง การแต่งกาย บทเพลงประกอบการแสดง บทร้องรำแม่บทเล็ก และสรุปผลที่ได้ในรูปแบบผังมโนทัศน์
2. นักเรียนฝึกขับร้องบทร้องรำแม่บทเล็ก แล้วฝึกปฏิบัติท่ารำให้ถูกต้องและสวยงาม
3. นักเรียนศึกษาความหมายของท่ารำจากรำแม่บทเล็ก เพื่อนำไปใช้สื่อความหมายของท่ารำในการแสดงนาฏศิลป์ชุดอื่น ๆ เช่น ท่าเจ็ดฉิน ใช้ในความหมายสวยงาม ท่านภาพร ใช้ในความหมายยิ่งใหญ่ เป็นต้น

การแสดงละครใน

คำถามสำคัญ

การแสดงละครในมีลักษณะการแสดงอย่างไร

ละครใน เป็นละครรูปแบบดั้งเดิมที่ใช้ผู้หญิงแสดง เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาหลังแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะปรากฏหลักฐานว่า มีละครผู้หญิงในหนังสือปุนกนิวาทคำฉันท์ซึ่งแต่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

1. ความเป็นมา

- เป็นละครรูปแบบดั้งเดิมเกิดขึ้นหลังละครนอก
- พระมหากษัตริย์มีพระราชดำริให้หัตถนางในของหลวงแสดง และแสดงในเขตพระราชฐาน เรียกกันครั้งแรกว่า “ละครนางใน” หรือ “ละครข้างใน” ต่อมาเหลือเพียงคำว่า “ละครใน” ซึ่งหมายถึง ละครที่แสดงภายในราชสำนัก
- แต่เดิมใช้ผู้หญิงล้วนในการแสดง ในสมัยต่อมาได้มีการฝึกหัดการแสดงละครในมากขึ้น ตัวละครที่แสดงสามารถใช้ผู้ชายแสดงได้ แต่ตัวละครเอกที่เป็นตัวพระจะใช้ผู้หญิงแสดง
- สมัยรัชกาลที่ 4 จึงได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้คนทั่วไปหัดแสดงละครในได้ และมีการสืบทอดการแสดงละครในมาจนถึงปัจจุบัน

2. ลักษณะการแสดง

- มีแบบแผนมุขศิลป์การรำรำ การขับร้อง และดนตรีที่ไพเราะ
- ไม่นิยมเล่นบทลกขบขัน และถือเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เคร่งครัด
- ก่อนแสดงจะมีการรำเบิกโรง เช่น ปะเลง รำฉุยฉายกั้งไม้เงินทอง เป็นต้น
- มีผู้ขับร้องเพลงเป็นต้นเสียง ส่วนผู้แสดงก็รำร่ายตามบทขับร้องและเพลงหน้าพาทย์

3. ดนตรีประกอบการแสดง

- ใช้วงปี่พาทย์เหมือนละครนอก คือ วงปี่พาทย์เครื่องห้า วงปี่พาทย์เครื่องคู่ หรือวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ แต่เทียบเสียงไม่เหมือนกันเพราะจะต้องบรรเลงดนตรีให้เหมาะสมกับเสียงผู้หญิงที่เรียกว่า “ทางใน”

4. บทละครและบทเพลง

- บทละครที่นิยมนำมาแสดงละครในมีอยู่ 3 เรื่อง คือ รามเกียรติ์ อุนรุท และอิเหนา
- บทเพลงที่ใช้ในการแสดงมีจังหวะช้าเพื่อให้เหมาะสมกับลีลาท่าร่ายที่อ่อนช้อย เช่น เพลงร่ายใน เพลงช้าปี่ใน เพลงไอ้โลมใน เป็นต้น

5. การแต่งกาย

- แต่งกายยืนเครื่องพระ-นาง

6. อุปกรณ์และฉากประกอบการแสดง

- มีการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงตามความเหมาะสม เน้นในเรื่องของความประณีตและถูกต้องตามแบบแผน ขนบธรรมเนียม ประเพณี
- แต่เดิมที่จัดแสดงในเขตพระราชฐานน่าจะไม่มีฉาก ต่อมาเมื่อมีการจัดแสดงในสถานที่ต่าง ๆ เช่น แสดงในโรงละคร จึงพัฒนาให้มีการจัดฉากประกอบการแสดง รวมทั้งนำแสง สี เสียงมาใช้ในการจัดฉากให้ดูสวยงามและสมจริงมากขึ้น

การรำตีบทในการแสดงละครใน

การรำตีบท คือ การร่ายรำสื่อความหมายตามบทร้อง บทพากย์ และบทเจรจา ซึ่งการแสดงละครในจะมีการรำตีบทที่เน้นในเรื่องกระบวนการทำรำที่ถูกต้องตามแบบแผน มีลีลาทำรำที่นุ่มนวล อ่อนช้อย แล่งงดงาม

ดังนั้น ผู้แสดงต้องมีความชำนาญในด้านการร่ายรำเป็นอย่างดี การที่ผู้แสดงจะมีความชำนาญในการร่ายรำได้เป็นอย่างดีนั้น จะต้องมีการศึกษาทำรำทางนาฏศิลป์และการละคร หรือที่เรียกว่า “นาฏยศัพท์” ความหมายของภาษานาฏศิลป์และการละครที่ใช้ในการสื่อความหมาย หรือที่เรียกว่า “ภาษาท่า” และการรำเพลงหน้าพาทย์ได้อย่างถูกต้อง รวมไปถึงการฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดความชำนาญและรำได้อย่างสวยงาม

นาฏยศัพท์

คำศัพท์ที่ใช้เรียกการปฏิบัติทำรำด้วยการใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ฉายมือ ลักคอก โย้ตัว จรดเท้า ป้องหน้า ถัดเท้า เป็นต้น นาฏยศัพท์จะเป็นพื้นฐานทำรำที่นำไปสู่การรำตีบทในการแสดง นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกกระบวนการทำรำที่ใช้ในการแสดงนาฏศิลป์และการละคร เช่น สรรเสริญครู ผ่าหมาก โคมสามใบ ยันต์สี่ทิศ นาคเกี้ยว ปลอกช้าง เป็นต้น

ท่า

ป้องหน้า

โบกมือ

ภาษาท่า

ท่าทางการรำรำที่ใช้สื่อความหมายแทนบทพูด บทร้อง และแสดงถึงอารมณ์ความรู้สึก
อาทิกับกริยาต่าง ๆ เช่น

ท่า

ทေး

ตกใจ

ท่า

ยิ่งใหญ่ สูงส่ง

แอบ

การรำเพลงหน้าพาทย์

เป็นการร่ายรำตามทำนองเพลงหน้าพาทย์ เพื่อแสดงอาภักดิ์กิริยาการเคลื่อนไหวของตัวละครตามบทบาทที่ปรากฏ หรือการแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ทำรำของเพลงหน้าพาทย์จะแตกต่างกันไปตามลักษณะของตัวละครที่แบ่งออกเป็นฝ่ายพระ นาง ยักษ์ ลิง และถ้าแบ่งเพลงหน้าพาทย์ตามลักษณะความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิฤทธิ์ของเพลง จะแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ

1

เพลงหน้าพาทย์ธรรมดา
หรือเพลงหน้าพาทย์
เบื้องต้น เช่น เพลงเชิด
เพลงร่ำ เพลงลา เพลงโอด
เป็นต้น

2

เพลงหน้าพาทย์ชั้นกลาง
คือ เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้
สำหรับตัวละครเอกโขน-
ละคร หรือผู้แสดงที่มียศ
ศักดิ์สูง เช่น เพลงตระนิมิต
เพลงตระบองกัน เพลง
ชำนาญ เพลงเสมอเถร
เพลงเสมอมาร เป็นต้น

3

เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงหรือ
เพลงหน้าพาทย์ครู คือ
เพลงหน้าพาทย์เฉพาะ
สำหรับเทพเจ้า ตัวละคร
เอกโขน-ละครหรือผู้แสดง
ที่มียศศักดิ์สูง เช่น เพลง
บาทสกุณี เพลงพราหมณ์
เข้า เพลงพราหมณ์ออก
เป็นต้น และเพลงหน้าพาทย์
ที่ใช้บรรเลงในพิธีไหว้ครู
เช่น เพลงองค์พระพิราพ
เพลงตระเชิญ เพลง
ตระนารายณ์บรรทมสินธุ์
เพลงตระพระประคนธรรพ
เป็นต้น

รำหน้าพาทย์เพลงตระนิมิต

ความหมายของเพลงหน้าพาทย์แต่ละเพลง

1. เพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาไป-มา เช่น

เพลงเสมอ	ใช้ประกอบกิริยาไป-มาในระยะใกล้ ๆ ของตัวละครทั่วไป
เพลงเสมอเถร	ใช้ประกอบกิริยาไป-มาในระยะใกล้ ๆ ของฤๅษีและนักพรต
เพลงเสมอมาร	ใช้ประกอบกิริยาไป-มาในระยะใกล้ ๆ ของพญายักษ์
เพลงเสมอตีนนก (บาทสกุณี)	ใช้ประกอบกิริยาไป-มาอย่างโอ้อ่า สง่างาม หรือมียศศักดิ์สูง ของตัวละครเอกโขน-ละคร เช่น พระราม พระลักษมณ์ อีเหนา เป็นต้น
เพลงเสมอมอญ	→ ใช้ประกอบกิริยาไป-มาในระยะใกล้ ๆ ของตัวละครตามเชื้อชาตินั้น ๆ
เพลงเสมอลาว	
เพลงเสมอแขก	

2. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการตรวจพล-ยกทัพ เช่น

เพลงกราวนอก	ใช้สำหรับการตรวจพล-ยกทัพของมนุษย์และลิง
เพลงกราวใน	ใช้สำหรับการตรวจพล-ยกทัพของยักษ์
เพลงกราวกลาง	ใช้สำหรับการตรวจพล-ยกทัพของมนุษย์

3. เพลงหน้าพาทย์ประกอบความสนุกสนานร่าเริง เช่น

เพลงกราวรำ	ใช้สำหรับกิริยาเยาะเย้ย สนุกสนาน หรือได้ชัยชนะ
เพลงสืนวน	ใช้สำหรับแสดงกิริยาที่เยื้องกรายหรือความรื่นเริงบันเทิงใจของสตรี
เพลงซ้า-เร็ว	ใช้สำหรับแสดงความเบิกบานใจในการไปมาอย่างสุภาพงดงาม

4. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดงอิทธิฤทธิ์หรือสำแดงฤทธิ์ เช่น

เพลงตระนิมิต	ใช้สำหรับแปลงกายหรือเนรมิตขึ้นด้วยเวทมนตร์
เพลงตระบองกัน	ใช้สำหรับเนรมิตหรือประสิทธิ์ประสาทพร
เพลงข่านาญ	ใช้สำหรับเนรมิตหรือประสิทธิ์ประสาทพร

5. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการต่อสู้และการไล่ติดตาม เช่น

เพลงเชิดกลอง	ใช้สำหรับการต่อสู้ทั่วไปหรือยกทัพ
เพลงเชิดนอก	ใช้สำหรับการต่อสู้หรือการไล่ติดตามของตัวละครที่ไม่ใช่มนุษย์
เพลงเชิดฉาน	ใช้สำหรับการไล่ติดตามจับสัตว์ เช่น พระรามตามกวาง เป็นต้น

6. เพลงหน้าพาทย์สำหรับการเล่าโลมแสดงความรักและแสดงความเสียใจ เช่น

เพลงโลม	ใช้สำหรับแสดงความรักและเล่าโลมด้วยความรัก
เพลงทยอย	ใช้สำหรับแสดงความโศกเศร้าเสียใจด้วยการร้องไห้
เพลงโอด สองชั้น	ใช้สำหรับแสดงกิริยาร้องไห้เมื่อเสียใจมาก ๆ นิยมใช้ในการแสดงละครใน

7. เพลงหน้าพาทย์สำหรับการนอนและการอาบน้ำ เช่น

เพลงตระนอน	ใช้สำหรับกิริยาการนอน
เพลงลงสร	ใช้สำหรับการอาบน้ำและแต่งตัว
เพลงตระบรรทมไฟ	ใช้สำหรับการนอนของตัวละครที่พักผ่อนในป่า

ฝึกฝนนาฏศิลป์

นักเรียนศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นมา ลักษณะการแสดง ดนตรีประกอบการแสดง บทละคร และบทเพลง การแต่งกาย อุปกรณ์และฉากประกอบการแสดง การรำตีบทในการแสดงละครใน แล้วสรุปผลที่ได้ในรูปแบบผังมโนทัศน์

ตัวอย่างการรำหน้าพาทย์เพลงสีนวล

รำสีนวล

ใช้สำหรับแสดงกิริยาที่เยื้องกรายหรือความรื่นเริงบันเทิงใจของสตรี ที่มีความอ่อนช้อย นุ่มนวล ต่อมาได้มีผู้ประดิษฐ์บทร้องประกอบการรำ แล้วนำมาใช้ประกอบการแสดงละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐา และได้มีการนำมาใช้เป็นชุดการแสดงเบ็ดเตล็ด เพราะรำสีนวลเป็นการแสดงที่มีความสวยงามทั้งลีลาท่ารำและบทร้องจึงเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย บทร้องมีความหมายถึงหญิงสาวแรกเริ่มที่มีกิริยามารยาทที่อ่อนหวานและนุ่มนวลตามแบบของกุลสตรีไทย

บทร้องรำสีนวล

สีนวลชวนชื่นเมื่อยามเช้า
แม่ไม่แลเห็นเจ้าเฝ้าคำนึง

บทร้อง: นายมนตรี ตราโมท

รักเจ้าสาวสีนวลหวนคิดถึง
อยากให้ถึงวันที่รำสีนวล

อธิบายท่ารำสีนวล

ท่าที่ 1 ท่าออก

ท่าท่าสอดสร้อยมาลา มือซ้ายตั้งงบน มือขวาจับ หงายระดับชายพก เอียงขวา แตะเท้าขวาแล้วหมุนตัวมา ด้านขวา จากนั้นประเท้าซ้ายก้าวหน้า มือซ้ายเปลี่ยนเป็น จับหงายระดับชายพก มือขวาตั้งงบน เอียงซ้าย (ท่าสอดสร้อยมาลา) พร้อมกับย่อเท้าตามจังหวะและเปลี่ยนมือสลับกันตามทำนองเพลง

ท่าที่ 2 ท่าออก

มือขวาตั้งมือหงายแขนระดับเอว มือซ้ายตั้งวงล่าง (ท่านางนอน) เอียงขวา ก้าวหน้าเท้าขวา จากนั้นค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นมือขวาตั้งมือแขนตั้งระดับเอว มือซ้ายจับหงายระดับชายพก เอียงซ้าย และก้าวหน้าเท้าซ้าย

ท่าที่ 3 ท่าออก

นำมือทั้งสองมารวมกันระดับอก มือขวาจับคว่ำ มือซ้ายตั้งมือ เอียงซ้าย ประทับซ้ายแล้วก้าวหน้า มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาตั้งวงบน และเอียงขวา

ท่าที่ 4 สิ้นวล

มือขวาจับคว่ำระดับสายตา แล้วเดินมือปล่อยออก เอียงซ้าย มือซ้ายจับส่งหลัง เอียงขวา และก้าวหน้าเท้าซ้าย

ท่าที่ 5 ชวนขึ้น

มือขวาจับส่งหลัง มือซ้ายจับคว่ำระดับจมูก เอียงขวา จากนั้นค่อย ๆ คลายจับออกเป็นแบหงายแล้วนำมาแตะที่ข้างแก้ม (ท่าอาย) พร้อมทั้งเปลี่ยนจากเอียงซ้ายเป็นเอียงขวา (กระทบจังหวะจนจบทำนองเอื้อน)

ท่าที่ 6 เมื่อยามเช้า

มือขวาขึ้นไว้ระดับตา จับมือซ้ายส่งหลัง เอียงซ้าย และก้าวหน้าเท้าซ้าย

ท่าที่ 7 รักเจ้าสาว

มือทั้งสองประสานกันระดับอก เอียงขวา และก้าวหน้าเท้าขวา

ท่าที่ 8 สีนวล

มือขวาจับหางยี่ฐานไหลด้านซ้าย มือซ้ายจับส่งหลัง ลักคอซ้าย ก้าวหน้าเท้าซ้าย จากนั้นมือขวาค่อย ๆ ม้วนจับ ตามจังหวะเพลง พร้อมทั้งลักคอขวา-ซ้ายสลับกันตาม จังหวะจนจบทำนองเอื้อน

ท่าที่ 9 หวนคิดถึง

ฝ่ามือทั้งสองประสานกันระดับอก เบี่ยงตัวมาด้านซ้าย เอียงขวา ก้าวหน้าเท้าขวา แล้วหมุนตัวมาด้านขวา

ท่าที่ 10 ท่ารับ

ก้าวหน้าเท้าขวา กระดกเท้าซ้าย มือขวาดั้งวงบน มือซ้ายตั้งมือหงายแขนระดับเอว (ท่าผาลา) เอียงขวา ยืด-ยุบพลิกมือสลับตามจังหวะเพลงหันไปด้านซ้าย จากนั้นก้าวหน้าเท้าซ้าย กระดกเท้าขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาดั้งมือหงายแขนระดับเอว (ท่าผาลา) เอียงซ้าย ยืด-ยุบพลิกมือสลับตามจังหวะเพลงหันมาด้านหน้าของเวที

ท่าที่ 11 แม่ไม่แล

มือซ้ายตั้งมือทอดแขนมาด้านหน้าส้นปลายมือเล็กน้อย มือขวาจับส่งหลัง เอียงขวา และก้าวหน้าเท้าขวา

ท่าที่ 12 เห็นเจ้า

มือซ้ายจับหางที่ชายพก มือขวาเท้าสะเอว ลักคอกซ้าย ก้าวหน้าเท้าซ้าย กระบะจิ้งหะถ่ายน้ำหนักลงเท้าหลัง ลักคอกขวา ปฏิบัติสลับกันจบหมดทำนองเอื้อน

ท่าที่ 13 เฝ้าคำนึง

มือซ้ายจับหางระดับอก มือขวาจับส่งหลัง เอียงขวา และกระดกเท้าซ้าย

ท่าที่ 14 อยากให้ถึง

มือทั้งสองรวมมือมาด้านหน้า เอียงซ้าย และก้าวหน้าเท้าซ้าย

ท่าที่ 15 วันที

มือขวาชี้นิ้วไปด้านหน้าระดับสายตา มือซ้ายจับส่งหลัง เอียงขวา ก้าวหน้าเท้าขวา ค่อย ๆ หมุนรอบตัวช้า ๆ ตามทำนองเอื้อนมาด้านขวา

ท่าที่ 16 รำสีนวล

มือขวาตั้งวงบน มือซ้ายจับหางแขนตั้งระดับไหล่ เอียงขวา และกระดกเท้าขวา

ฝึกฝนนาฏศิลป์

นักเรียนฝึกปฏิบัตินาฏยศัพท์ ภาษาท่า และรำสีนวลให้ถูกต้องสวยงาม

การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในโอกาสต่าง ๆ

คำถามสำคัญ

การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานพระราชพิธีมีลักษณะอย่างไร

การนำการแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยไปแสดงในโอกาสต่าง ๆ ต้องคำนึงถึงรูปแบบของงานที่จัดว่าเป็นงานประเภทใด เช่น งานพระราชพิธี งานมงคล งานอวมงคล งานเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้น และต้องคำนึงถึงสถานที่จัดการแสดงว่ามีบริเวณกว้างหรือแคบมากน้อยเพียงใด ระยะเวลาที่กำหนดให้มีการแสดง รวมทั้งวัยของผู้ชม เพื่อที่จะจัดการแสดงได้เหมาะสมกับโอกาสนั้น ๆ และถูกใจผู้ชม

ระบำเทพบันเทิง
ใช้แสดงในงานมงคลทั่วไป
เช่น งานทำบุญบ้าน งานวันเกิด เป็นต้น

1. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานพระราชพิธี

งานพระราชพิธี

คือ งานที่จัดเพื่อพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ เช่น พระราชพิธีสมโภช พระราชพิธีเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติ พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยที่นำมาจัดแสดงในงานพระราชพิธีนั้นจะมีลักษณะการแสดงที่มีแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคร่งครัด และความงดงามในท่าทางการรำ การแต่งกาย รวมทั้งความไพเราะของการขับร้องและการบรรเลงบทเพลงประกอบการแสดง เช่น การละเล่นของหลวง การแสดงละครใน การแสดงละครนอกแบบหลวง การแสดงโขน การแสดงหุ่นใหญ่หรือหุ่นหลวง การแสดงรำ ระเบียบมาตรฐาน เป็นต้น

• การแสดงหุ่นใหญ่หรือหุ่นหลวง

• ระบำดาวดึงส์

• รำกึ่งไม้เงินทอง

2. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานมงคลทั่วไป

งานมงคลทั่วไป

ระบำกฤดาภินิหาร

เช่น งานทำบุญบ้าน งานวันเกิด งานปีใหม่ เป็นต้น นิยมนำการแสดงที่สื่อความหมายถึงความเป็นสิริมงคล การแสดงที่มีความสนุกสนาน และใช้เวลาในการแสดงแต่ละชุดไม่นานจนผู้ชมไม่รู้สึกรอคอยความเบื่อหน่ายมาจัดแสดงให้แขกที่มาในงานได้รับชม เช่น รำอวยพร ระบำกฤดาภินิหาร ระบำเทพบันเทิง เป็นต้น และการแสดงพื้นเมืองที่มีจังหวะสนุกสนาน เช่น เซิ้งโปงลาง เซิ้งกะโป๋ ระบำร่อนแร่ เป็นต้น ส่วนละครไทยไม่ค่อยนิยมนำมาแสดงในงานมงคลทั่วไป เพราะเป็นการแสดงที่ใช้ระยะเวลาในการแสดงค่อนข้างนาน

3. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานอวมงคล

งานอวมงคล

การแสดงในงานศพ นิยมการแสดงที่สื่อความหมายถึงความโศกเศร้าเสียใจ หรือการแสดงที่มีจังหวะช้า ๆ มาจัดแสดงเพื่อเป็นเกียรติให้กับผู้เสียชีวิต และให้แขกในงานได้รับชมเพื่อผ่อนคลายความโศกเศร้า หรืออาจนำชุดการแสดงประเภทรำเดี่ยว การแสดงเบ็ดเตล็ดที่แสดงได้ทั้งงานมงคลและงานอวมงคลมาจัดแสดง เช่น รำโนราห์บุษายัญ รำพลายชุมพล รำฉุยฉายวันทอง รำฉุยฉายเบญจกาย รำฉุยฉายพราหมณ์ ระบำโบราณคดี เป็นต้น

นอกจากนี้ยังสามารถนำการแสดงเป็นชุดเป็นตอนจากการแสดงโขน-ละครมาจัดแสดงได้ เช่น รำพระลอตามไก่ รำหนุมานจับนางเบญจกาย รำหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา เป็นต้น หรือจัดการแสดงโขน เช่น การแสดงโขนเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนนางลอย ตอนสิดาทาย เป็นต้น การนำโขนมาแสดงในงานอวมงคล ประกอบพิธีฌาปนกิจ เรียกว่า **โขนหน้าไฟ**

รำโนราห์บุษายัญ

รำหนุมานจับนางเบญจกาย

4. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานเทศกาลต่าง ๆ

งานเทศกาลต่าง ๆ

นิยมจัดให้มีการแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อเป็นการสร้างความสนุกสนานให้ผู้ที่มีส่วนร่วมงาน อีกทั้งเป็นการอนุรักษ์และสืบสานการแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทย ซึ่งการแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานเทศกาลต่าง ๆ ยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากชาวต่างชาตินิยมมาท่องเที่ยวในประเทศไทยช่วงเทศกาลต่าง ๆ กันมาก เพราะนอกจากจะได้ชมสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่งดงามของไทยแล้ว ยังได้ชมศิลปะการแสดงของไทยที่ทุกภาคทั่วไทยได้จัดขึ้นด้วย ซึ่งศิลปะการแสดงของไทยเป็นที่ชื่นชอบของชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก

การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยทุกประเภทสามารถนำมาจัดแสดงในงานเทศกาลต่าง ๆ ได้อย่างไม่มีข้อจำกัด แต่ต้องเลือกนำมาแสดงให้เหมาะกับงานเทศกาลนั้น ๆ เช่น การแสดงระบำสุโขทัยในงานลอยกระทง รำกลองยาวในงานสงกรานต์ เป็นต้น โดยส่วนใหญ่แล้วการแสดงพื้นเมืองของภาคต่าง ๆ จะนิยมนำมาแสดงในงานเทศกาลต่าง ๆ

รำกลองยาว

ฟ้อนที

ฟ้อนเล็บ

ฝึกฝนนาฏศิลป์

นักเรียนเปรียบเทียบการนำการแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยไปใช้แสดงในงานพระราชพิธี งานมงคลทั่วไป งานอวมงคล และงานเทศกาลต่าง ๆ ว่าการแสดงที่นำไปแสดงนั้นมีลักษณะเหมือนกันและแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

สรุป

การแสดงนาฏศิลป์และการละคร

การแสดงรำแม่บททางนาฏยณ์ (รำแม่บทเล็ก)

1. **ความเป็นมา** สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่ในรำเบิกโรงชุดนาฏยณ์ปราบหนทก ต่อมาในสมัยของกรมศิลปากร ปรมาจารย์ที่เป็นครูละครจากวังสวนกุหลาบได้นำการแสดงชุดนี้มาใช้ฝึกเป็นทำรำพื้นฐานที่มีบทหรือประกอบทำรำ และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “รำแม่บทเล็ก” โดยมีบทหรือบทสุดท้ายที่ต่างจากชุดนาฏยณ์ปราบหนทก
2. **ทำรำและลักษณะการแสดง** กระบวนทำรำมีชื่อเฉพาะและเป็นทำรำที่นำมาจากทำรำในเพลงช้า-เพลงเร็ว เป็นการรำยาวอดฝีมือ เพื่อให้ผู้ชมเห็นถึงลีลาการรำรำทั้งดงามของผู้แสดง
3. **การแต่งกาย** ผู้แสดงแต่งกายยืนเครื่องพระ-นาง
4. **บทเพลงประกอบการแสดง** ใช้วงปี่พาทย์บรรเลงบทเพลงประกอบการแสดง เป็นบทเพลงประเภทขับร้อง เริ่มบรรเลงเพลงเร็ว ต่อด้วยทำนองเพลงชมตลาด และจบด้วยเพลงเร็ว หรือจะจบด้วยเพลงเร็วและเพลงลากก็ได้
5. **บทหรือรำแม่บทเล็ก** ขึ้นต้นว่า “เทพนมปฐมพรหมสี่หน้า สอดสร้อยมาลาเจดนิ”
6. **อธิบายทำรำแม่บทเล็ก** เช่น

เทพนม

ปฐม

พรหมสี่หน้า

การแสดงละครใน

1. **ความเป็นมา** เป็นละครรูปแบบดั้งเดิม เกิดขึ้นหลังละครนอก พระมหากษัตริย์มีพระราชดำริให้หัตถนางในของหลวงแสดงและแสดงในเขตพระราชฐาน
2. **ลักษณะการแสดง** มีแบบแผนมุ่งศิลปะการรำ การขับร้อง และดนตรีที่ไพเราะ ไม่นิยมเล่นบทตลกขบขัน และถือเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณีเคร่งครัด
3. **ดนตรีประกอบการแสดง** ใช้วงปี่พาทย์เหมือนละครนอก แต่เทียบเสียงไม่เหมือนกัน
4. **บทละครและบทเพลง** บทละครที่นิยมนำมาแสดงละครในมีอยู่ 3 เรื่อง คือ อิเหนา อุณรุท และรามเกียรติ์ บทเพลงที่ใช้ในการแสดงมีจังหวะช้า เช่น เพลงรำใน เพลงช้าปี่ใน เพลงโหมโรงใน เป็นต้น
5. **การแต่งกาย** แต่งกายยืนเครื่องพระ-นาง
6. **อุปกรณ์และฉากประกอบการแสดง** มีการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงตามความเหมาะสมเน้นในเรื่องของความประณีตและถูกต้องตามแบบแผน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ต่อมา มีการจัดฉากประกอบการแสดง รวมทั้งนำแสง สี เสียงมาใช้ในการจัดฉากให้ดูสวยงามและสมจริงมากขึ้น

สรุป (ต่อ)

การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในโอกาสต่าง ๆ

1. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานพระราชพิธี

การแสดงหุ่นใหญ่หรือหุ่นหลวง

2. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานมงคลทั่วไป

ระบำกฤดาภินิหาร

3. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานอวมงคล

รำพเนจรจับนางเบญกาย

4. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยในงานเทศกาลต่าง ๆ

รำกลองยาว

คำถามทบทวน

1. การรำแม่บทนางนารายณ์ (รำแม่บทเล็ก) ให้สวยงาม ควรปฏิบัติอย่างไร
2. “มือขวาสอดหงายมือ มือซ้ายตั้งวงระดับปาก เอียงศีรษะทางขวา และกระดกเท้าซ้าย” คือ ทำรำแม่บทนางนารายณ์ (รำแม่บทเล็ก) ที่มีชื่อเรียกว่าอะไร
3. สิ่งที่คุณแสดงต้องฝึกปฏิบัติในการแสดงละครในมีอะไรบ้าง
4. ทำหะมีลักษณะการรำอย่างไร อธิบายตามความเข้าใจ
5. การแสดงนาฏศิลป์และการละครของไทยที่นำไปใช้ในงานพระราชพิธีและงานอวมงคลมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไร เปรียบเทียบพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ